

Година 1308.

Историчари и туристички водичи моје стварање приписују сликару Михаилу Астрапи. Историја нема милости према онима који се нису прославили. Тако се и као ктитор моје цркве наводи краљ Милутин Немањић, а у уџбеницима нигде места помену свих тих радника који су саградили ову цркву, камен по камен, на темељима ранохришћанске цркве у Призрену.

Црнокоси шегрт повлачи последње потезе четкицом, одмиче се, посматра свој рад и ради нешто необично десном руком. Спаја палац, кажипрст и средњи прст и додирује своје чело, стомак, десно, па лево раме. Осећам чудну топлину на месту где треба да се налази срце. Тада сам први пут видела како се неко крсти.

Убрзо након што је осликавање цркве завршено и када су почеле прве службе, откривам да могу да чујем молитве, али не оне изговорене наглас или промрмљане себи у браду. Као шапат, до мене на службама у дисхармонији допиру молитве хришћанских душа, жамор обраћања Богу, Исусу, Богородици. Најјасније чујем оне које започињу са "Богородице дјево, радуј се благодатна Маријо...". Оне се издвајају из жамора као најгласније, иако се ниједна уста у читавој цркви не отварају. Чујем шапат душа. Чује га и Бог.

Година 1392.

Живот у цркви је миран. Волим појање свештеника и звук звона. Волим службе, када се црква испуни народом и када се, макар на кратко, забораве све разлике. Исто се крсте и исто се кају богати трговац и ситни лопов. Пред Богом су сви једнаки. Волим двадесет осми август. Успење Пресвете Богородице или Велика Госпојина, када се мирис лековитих трава из котарица румених девојака и жена меша са мирисом тамјана. А највише волим када родитељи доведу децу у цркву и од малена их уче православној вери. Волим призор здепастих прстића који стежу дрвени крстић око врата и моле се. За тај мајчински инстинкт могу да се захвалим оном делу Богородице који се налази у мени. Оном који ми омогућава да чујем молитве.

Људи су поприлично једноставна бића. Воле да запевају, воле да се нашале и насмеју. Не траже много да би били срећни. У њиховим молитвама ретко срећем жељу за личном добробити, већ се скоро сви моле за исто – здравље и срећу својих ближњих, богате усеве, добре временске прилике. Али колико год били једноставни, не престају да ме изненађују. Мислила сам да фреска не треба да осећа. Ипак, не могу да порекнем да осећам нешто када сироче клекне пред олтар и почне да се моли и преклиње да Бог узме и њега к себи како би поново могао да загрли своју мајку и буде са њом. И Богородица је мајка.

Година 1459.

Свештеници су забринути. Чујем их како тихо причају до касно у ноћ. Чујем да су цркви одузета сва имања. Призрен је пао под турску власт и свештеници се брину за будућност цркве. Службе посећује све мање људи, а звона све ређе звоне.

Једног дана је у цркву ушла жена погнуте главе. Видим сам како се људи дошаптавају и показују на њу. Није се прекрстила на вратима, нити је целивала икону, већ неспретно клечи пред олтаром и склапа очи. Руке, после краћег премишљања, једноставно, положи у крило. Њен Оченаш је непотпун и звучи ми неувежбано. А онда је заплакала и, уместо молитве, чујем:

"Боже, опрости ми, али очајна сам. Не знам шта да радим. Амир је болестан... Кажу да му нема спаса... Опрости ми, али не знам шта више да радим. Молила сам се у свакој џамији у граду, али му је све горе... Боже, муж ће ме убити ако сазна да сам ушла у цркву... Боже... Помози му. Молим те. Ти си ми последња нада." Брише сузе и у журби излази. Међу људима у цркви се попут пожара шири шапат: "Она је муслиманка." Не знам шта то значи и чему сам то управо присуствовала, али истог тренутка почињем да се молим да Бог услиши женину молитву и помогне њеном сину. И Богородица је мајка.

Година 1756.

Звоно не звони, не читају се молитве. Пустош... Проводила сам дане, недеље и месеце у тишини. Затим једног дана Турци руше врата. Звук попут пуцња пара тишину. Уводе три свештеника везана дебелим канапом и постављају их на средину цркве. Почињу да пале иконе, узимају све што је било позлаћено и руше олтар. Свештеници могу само немоћно да гледају. Када су завршили са уништавањем, кољу свештенике попут животиња. Натерали су најмлађег да клекне и, док Турчин замахује својом сабљом, чујем његову последњу мисао: "Боже, опрости ми!" Осећам неко непознато осећање које се да означити једино као гнев. Недужни момак моли за опроштај, а ови насилници не? Почињу да ударају маљевима по зидовима. Ужаснуто гледам како уништавају друге фреске. Када су дошли до мене, ништа не осећам.

Следећег дана долазе турски неимари и почињу градњу минарета и претварање цркве Богородице Љевишке у џамију. По први пут од свог стварања, не осећам Божје присуство у цркви. Неимари зидове прекривају дебелим слојем малтера. Последње што видим је спаљивање тела оних јадних свештеника.

Година 1801.

Упркос недостатку вида, убрзо откривам да и насилници моле за опроштај, само не мог Бога. Велико је моје чуђење када откривам да и даље чујем молитве. Речи су измењене и њихов Бог се зове другачије од мог, али нема грешке – чујем њихове молитве. Зачудим се још више када схватим да су њихове молитве исте као хришћанске. Моле се за добробит својих вољених. Мајке се моле за своју децу, а пред таквим молитвама никада нисам могла да останем равнодушна. То не значи да ми се свиђа нови положај. Желим да езан, муслимански позив на молитву, буде замењен громогласном звоњавом! Желим да поново чујем свету службу уместо намаза, муслиманског клањања! Желим да поново угледам децу како се крсте, уместо вечног мрака на који сам осуђена!

Година 1950.

Када је Призрен ослобођен од турске власти, а моја црква поново постала хришћански храм, осетила сам како ме преплављује талас олакшања. Када је први пут после скоро два века у цркви Богородице Љевишке одржана служба, поново сам осетила Свети дух у цркви. Знала сам да ме Бог није напустио. Моја црква је поново светиња. Долазе занатлије и почињу да скидају малтер који су Турци нанели на зидове. Прво што угледам након онога што ми се чини као вечност таме је мршави, црнокоси занатлија који пажљиво струже слој малтера. Он се загледа у моје очи, па се прекрсти. Подсетио ме је на некога.

Година 1998.

Плашим се да се историја понавља. Људи се селе и све мање посећују цркву. Чак и звона звоне некако тугаљиво. Службе су одржаване, али чему то? Цркву не чини грађевина, већ народ. Ни молитве више нису оно што су некада биле. Људи се моле само да преживе ово мрачно доба. Волела бих да могу некако да им кажем шта сам проживела, да им кажем да и најтежа времена морају проћи, пре или касније. Али све што они виде је нема, оронула фреска Богородице.

Година 2004.

Истина је да се историја понавља. Поново муслимани руше врата моје цркве и почињу да ломе, краду и уништавају све пред собом. Скидају часни крст са куполе. У средини цркве су, праве ломачу од аутомобилских гума и пале је. Моја црква ми се у том тренутку чини тако великом.

Боже, зашто ово раде? Боже, зашто се поносе својим злоделом, зашто победнички кличу док иконостас гори? Боже, где је њихов страх од твог гнева? Боже, зашто ми ово раде, зашто ово раде мојој цркви? Нису различити од нас, чула сам њихове молитве... Чула сам и видела много тога. Очајну мајку која се моли туђем богу, насилнике који убијају недужне свештенике, молитве добрих и лоших људи, чак и када се моја црква звала џамија. Године су ме научиле да је бити верник једно, а бити човек друго. И након седам векова, људи не престају да ме изненађују. Видим Албанце како кољу монаха. Склапам очи.

Година 2014.

Рестауришу фреске у мојој цркви. Чини се као да је све у реду, али ја знам да је ово само миран период који се мора пре или касније завршити. Таква је наша судбина. Борили смо се и борићемо се. Мислили су да рушењем и паљењем могу да затру моје сећање, али оно остаје.

Остаје и мала црква у малом граду, у малој држави људи великих срца.

Исидора Крагуљац